

ВАРТМАН

УДК 343.275

Лідія Григорівна
lidia.warthmann@gmail.comПРОБЛЕМИ ПІДСУДНОСТІ СПРАВ ПРО ПОЗБАВЛЕННЯ
БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВPROBLEMS OF JURISDICTION OF CASES OF DEPRIVATION OF
PARENTAL RIGHTSстудент, Інститут
піддипломної освіти
Київського національного
університету імені Тараса
Шевченка

У даній статті розглянуто правові підстави позбавлення батьківських прав іноземця, проаналізовано чинні для України міжнародні договори, запропоновано шляхи вирішення проблеми встановлення підсудності справ, ускладнених іноземним елементом. Методологічною основою наукового дослідження є матеріали періодичних видань та нормативно-правові акти. Автором відмічено, що внесення змін до законодавства щодо підсудності справ з іноземним елементом стосовно позбавлення батьківських прав дасть змогу матерям та дітям повною мірою реалізувати свої права.

* * *

В данной статье рассмотрены правовые основания для лишения родительских прав иностранца, проанализированы действующие для Украины международные договоры, предложены пути решения проблемы установления подсудности дел, осложненных иностранным элементом. Методологической основой научного исследования являются материалы периодических изданий и нормативно-правовые акты. Автором отмечено, что внесение изменений к законодательству относительно подсудности дел с иностранным элементом относительно лишения родительских прав даст возможность матерям и детям в полной мере реализовать свои права.

* * *

This research paper deals with the legal grounds for deprivation of parental rights of a foreigner are analyzed, international treaties that are applicable in Ukraine are analyzed, ways of solving the problem of establishing the jurisdiction of cases complicated by a foreign element are suggested. It was stated that analysis of judicial practice in cases of deprivation of parental rights testifies to a number of problems concerning the procedure for consideration of this category of cases and the lack of a unified approach to their resolution. The foregoing proves the topicality of the scientific study of cases of deprivation of parental rights in civil proceedings. It is noted in the research paper that very often the only opportunity to protect the rights of a child is the deprivation of parental rights, and a foreigner can be deprived of parental rights on the same grounds as a Ukrainian, namely: alcoholism or drug addiction; failure to fulfil the duties of the parent; abuse of the rights of a child; incorrect behaviour towards a son (daughter); there is no care about a newborn for six months after his/her birth; criminal proceedings or conviction for ill-treatment of a child, exploitation of own child, while each of the above grounds must be duly supported by official documents. It is noted that the deprivation of the rights to a child does not exempt the parent from the obligation to maintain him/her, so the claim for deprivation of the rights should be filed together with the application for maintenance. It is concluded that the lack of legislative regulation of this issue is a problem for many Ukrainian mothers who grow alone their children from foreign fathers who, for various reasons, have not been in Ukraine or have not registered their place of residence here, who, without communicating with family, do not notify of their place of residence, hiding behind the veil of personal data protection. The introduction of amendments to the legislation on the jurisdiction of cases with a foreign element in relation to deprivation of parental rights will enable mothers and children to fully exercise their rights.

Ключові слова: позбавлення батьківських прав, підсудність справ, позбавлення батьківських прав іноземця, міжнародне право

Ключевые слова: лишение родительских прав, подсудность дел, лишение родительских прав иностранца, международное право

Keywords: deprivation of parental rights, jurisdiction of cases, deprivation of a foreigner's parental rights, international law

ВСТУП

Основний закон України передбачає, що батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття (ч. 2 ст. 51 Конституції України) [1]. Виховання у сім'ї є першоосновою розвитку особистості дитини. На кожного з батьків покладається однакова відповідальність за виховання, навчання і розвиток дитини. Батьки або особи, які їх замінюють, мають право і зобов'язані виховувати дитину, піклуватися про її здоров'я, фізичний, духовний і моральний розвиток, навчання, створювати належні умови для розвитку її природних здібностей, поважати гідність дитини, готувати її до самостійного життя та праці (ч. 1 ст. 12 Закон України «Про охорону дитинства») [3]. Якщо батьки не виконують свої обов'язки стосовно виховання дитини, то

одним із засобів захисту прав та інтересів дитини є позбавлення батьківських прав.

Також необхідно зазначити, що аналіз судової практики розгляду справ про позбавлення батьківських засвідчує про наявність низки проблем, що стосуються процесуального порядку розгляду зазначеної категорії справ та відсутність єдиного підходу в їх вирішенні.

Вищевикладеними обставинами й обумовлюється актуальність наукового дослідження розгляду справ про позбавлення батьківських прав у цивільному судочинстві.

МЕТА РОБОТИ полягає в аналізі проблематики підсудності справ про позбавлення батьківських прав.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною основою наукового дослідження є матеріали періодичних видань та нормативно-правові акти. При проведенні даного наукового дослідження було використано наступні методи, а саме: метод структурно-логічного аналізу, метод аналізу та синтезу, абстрактно-логічний, та формально-юридичний метод.

РЕЗУЛЬТАТИ

У науці окремі аспекти розгляду справ про позбавлення батьківських прав аналізувалися такими науковцями, як Л.Є. Гузь, Л.А. Кондрат'єва, Г.Я. Тріпунський, Л. Красицька, О. Лапчевська, К. Романко, З. Ромовська та інші науковці, які зробили значний внесок у дослідження даного питання.

Незалежно від того, чи було укладено шлюб між батьками, при розставанні іноземний батько часто не згадує про наявність дитини в Україні. І тим більше не бере участь у вихованні, турботі і утриманні малюка. Але найголовніше – мати позбавлена можливості повністю реалізовувати права власної дитини, оскільки для здійснення багатьох дій потрібен офіційний дозвіл батька.

Так, у теорії – згідно ст. 29 Цивільного кодексу України місцем проживання фізичної особи, яка не досягла 10 років, є місце проживання її батьків (усиновлювачів) або одного з них, з ким вона проживає, опікуна або місцезнаходження навчального закладу чи закладу охорони здоров'я, в якому вона проживає. Втім на практиці (ст. 6 ЗУ «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні»), щоб зареєструвати малолітню дитину за місцем проживання одного з батьків, необхідно буде надати згоду і іншого її законного представника – у нашому випадку йдеться про батька-іноземця. А згідно ст. 2.3. Порядку реєстрації місця проживання та місця перебування фізичних осіб в Україні та зразків необхідних для цього документів, затвердженого Наказом МВС № 1077 від 22.11.2012 р., доведеться ще додати довідку адресно-довідкового підрозділу територіального органу ДМС України за місцем його проживання про те, що дитина не зареєстрована разом з ним [4].

Також виникають складнощі з оформленням проїзного документа дитини. Проте, п. 2 ст. 4 ЗУ «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» чітко передбачає, що оформлення проїзного документа дитини провадиться на підставі нотаріально засвідченого клопотання батьків або законних представників батьків чи дітей у разі потреби самостійного виїзду неповнолітнього за кордон [11, С. 42]. У випадку відсутності згоди одного з батьків на оформлення проїзного документа дитини виїзд може бути дозволено на підставі рішення суду.

Дуже часто єдиною можливістю захистити права дитини є позбавлення батьківських прав. Позбавлення батьківських прав іноземця можливе на тих же підставах, що й українця, а саме: алкоголізм або наркозалежність; невиконання обов'язків батька; зловживання правами на дитину; некоректна поведінка щодо сина (дочки); відсутня турбота про новонародженого протягом півроку після його народження; кримінальне провадження або судимість за жорстоке поводження з

дитиною; експлуатація власного чада [11, с. 42]. Слід мати на увазі, що кожна з перелічених підстав має бути належним чином підтверджена офіційними документами.

Процедура позбавлення батьківських прав іноземця може відбуватися за його відсутності. Батька-іноземця про судові засідання повідомляють повісткою, за останнім місцем реєстрації. Якщо повістка 2 рази повертається без відмітки про отримання, суд приймає рішення заочно. Іноземця можна позбавити прав на дитину незалежно від його згоди. Для цього надають докази байдужого його ставлення до сина або доньки, поганого впливу або ухилення від виконання обов'язків стосовно виховання та утримання. Процедура стосовно відповідача-іноземця є набагато складнішою. Якщо іноземець має нерухомість в Україні, процедура позбавлення прав є можливою. А якщо нерухомості немає, то суд може відмовити у прийнятті позову, оскільки позов подається за місцем проживання відповідача. Для захисту дітей необхідною є участь сімейного адвоката, який спеціалізується на сімейному законодавстві та діятиме в різних інстанціях в Україні та за її межами.

Оскільки позбавлення прав на дитину не звільняє батька від обов'язку утримувати її, одночасно з позовом про позбавлення прав слід також подати на аліменти. Мати, яка сама виховує двох малолітніх дітей – громадян України, без допомоги батька-іноземця, може розраховувати на гарантоване ст. 181 Сімейного кодексу утримання на дітей, але разом з тим потребує також судового обмеження наданих батькові повноважень щодо вирішення питань по вихованню дітей. У разі задоволення судового рішення є підставою для стягнення коштів у твердій грошовій сумі або у частці від доходу іншого з батьків [6]. Також, якщо місце проживання батьків невідоме, або вони ухиляються від сплати аліментів, або не мають можливості утримувати дитину, дитині призначається тимчасова державна допомога, підставою для призначення якої є згідно ч. 5 ст. 181 СК України. Важливо, що позов про стягнення аліментів може бути за вибором позивача пред'явлений за його зареєстрованим місцем проживання чи перебування. В умовах відсутності контакту між батьками дитини, один з яких є іноземцем, це положення є надзвичайно актуальним і таким, що ефективно захищає інтереси як матерів, так і дітей шляхом полегшення їм доступу до правосуддя.

Згідно ст. 414 ЦПК України підсудність судам України цивільних справ з іноземним елементом визначається Сімейним Кодексом, законом України або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною радою України. У ст. 76 ЗУ «Про міжнародне приватне право» перелічені випадки, коли суди України можуть приймати до свого провадження і розглядати будь-які справи з іноземним елементом. Цікаво, що п. 4 вказаної статті закріплює, що однією з підстав для прийняття справи у провадження українськими судами є проживання позивача в Україні у справах про сплату аліментів або встановлення батьківства. На жаль, законодавець не розширив цю норму випадками, коли йдеться про позбавлення батьківських прав [12]. Можливо, у обмеженій кількості випадків нашим громадянам і судам у визначенні підсуд-

ності справ з іноземним елементом допомагає п. 2 тієї ж ст. 76, який передбачає правомірність звернення до українського суду, якщо на території України відповідач у справі має місце проживання або місцезнаходження. Проте, дозволимо собі припустити, що у випадках невиконання батьками-іноземцями своїх батьківських прав по вихованню дітей відсоток справ, коли матері знають про місце проживання / знаходження / реєстрації батьків мізерний. Тим більше, що на сторожі захисту персональних даних, а відтак й інформації про перетин кордону, місце реєстрації особи, що ухилиється від здійснення батьківських обов'язків стоїть і українське законодавство, і усі відомства, починаючи з Прикордонної служби і закінчуючи представництвами України закордоном.

Аналіз ст. 77 ЗУ «Про міжнародне право», яка перелічує випадки виключної підсудності судам України справ з іноземним елементом, свідчить, що Український законодавець у цьому питанні стоїть на позиції прив'язки до місця проживання дітей і батьків в Україні у спорах стосовно правовідносин між ними. На жаль, практика свідчить, що непоодинокі випадки, коли батько-іноземець, проживаючи в Україні, не реєструє офіційно тут своє місце проживання або сім'я повертається до України з-за кордону (є випадки, коли батько змушує дружину і дітей повертатися додому, а сам залишається проживати закордоном), і реєстрація місця проживання батька не здійснюється, а тому у разі конфлікту члени його сім'ї не можуть захистити свої права, виходячи з правил виключної підсудності згідно ЗУ «Про міжнародне приватне право».

Пошук правових інструментів для визначення підсудності справи про позбавлення батьківських прав, ускладненої іноземним елементом, був би не повним без аналізу чинних для України дво- та багатосторонніх міжнародних договорів. Тим більше, що виходячи зі змісту ст. 9 Конституції України [1] та ст. 19 ЗУ «Про міжнародні договори України» чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства [10]. Важливо, що якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору. Аналіз чинних двосторонніх договорів України з іноземними державами про правову допомогу у цивільних та сімейних справах свідчить, що й вони «вірні» прив'язці до місця проживання особи у певній державі, і лише у такому випадку закріплюють компетенцію судів на вирішення спору (договори з Республікою Грузія, Литовською республікою, Латвійською республікою та ін.). Також варто зазначити, що кількість двосторонніх договорів про правову допомогу і співробітництво у сімейних справах обмежена.

ВИСНОВКИ

Відсутність законодавчого регулювання цього питання є проблемою для багатьох українських матерів, які самостійно виховують дітей від батьків-іноземців, які внаслідок різноманітних причин не були в Україні

або не реєстрували тут своє місце проживання, які, не підтримуючи зв'язків із родиною, не повідомляють про своє місце проживання, ховаючись за завісою захисту персональних даних. Внесення змін до законодавства стосовно підсудності справ з іноземним елементом стосовно позбавлення батьківських прав дасть змогу матерям та дітям повною мірою реалізувати свої права.

Щоб врегулювати дане питання, пропонуємо внести зміни до п. 4 ч. 1 ст. 76 ЗУ «Про міжнародне приватне право», якими закріпити, що суди можуть приймати до свого провадження і розглядати будь-які справи з іноземним елементом у випадку, якщо у справі про позбавлення батьківства позивач проживає на території України.

Список використаних джерел

1. Конституція України. Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Про права дитини: Конвенція ООН від 20.11.1989 р. № 995_021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021
3. Про охорону дитинства. Закон України від 26.04.2001 р. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 30. Ст. 142.
4. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні. Закон України від 11.12.2003 р. № 1382-IV. Відомості Верховної Ради України 2004. № 15. Ст. 232.
5. Порядок провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини. Постанова Кабінету Міністрів України від 24.09.2008 р. № 866. Офіц. вісник України. 2008. № 76. Ст. 2561.
6. Сімейний кодекс України. Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. Відомості Верховної Ради України. 2002, № 21-22. Ст. 135.
7. Про державну реєстрацію актів цивільного стану. Закон України від 01.07.2010 р. № 2398-VI. Відомості Верховної Ради України. 2010. № 38. Ст. 509.
8. Про застосування судами деяких норм Кодексу про шлюб та сім'ю України. Постанова Верховного суду України від 12.06.1998 р. № 16. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0016700-98> (дата звернення: 26.09.2018).
9. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав. Постанова Верховного суду України від 30.03.2007 р. № 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-07>
10. Міненкова Н. О. Позбавлення батьківських прав як спосіб захисту прав та інтересів дитини (дослідження судової практики). Вісник Верховного Суду України. 2007. № 9 (85). С. 42-44.
11. Науково-практичний коментар до Сімейного кодексу України / за ред. Є.О. Харитоновна. Харків: ТОВ «Одісей», 2006. 552 с.

References

1. The Constitution of Ukraine of June 28, 1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (in Ukrainian).
2. About the Rights of the Child: UN Convention of 20 November 1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (in Ukrainian).
3. About the Protection of Childhood: Law of Ukraine of April 26, 2001. News of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2001. № 30. Art. 142. (in Ukrainian).
4. About freedom of movement and free choice of place of residence in Ukraine. Law of Ukraine dated December 11, 2003. № 1382-IV. Information from the Verkhovna Rada of Ukraine 2004. № 15. Art. 232

5. *Procedure for the Activities Related to the Protection of the Rights of the Child by Guardianship Authorities: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 866 dated September 24, 2008. Official herald of Ukraine, 2008. № 76. Art. 2561. (in Ukrainian).*

6. *Family Code of Ukraine. Law of Ukraine № 2947-III dated January 10, 2002. News of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2002. № 21-22, Art. 135. (in Ukrainian).*

7. *About State Registration of Civil Status Acts. Law of Ukraine № 2398-VI dated 01.07.2010. News of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2010. № 38. Art. 509. (in Ukrainian).*

8. *About the Application by Courts of Certain Norms of the Code of Marriage and Family of Ukraine: Resolution of the Supreme Court of Ukraine dated June 12. 1998. № 16. URL:*

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0016700-98> (in Ukrainian).

9. *About the Practice of Application by the Courts of Law in Consideration of Cases of Adoption, Deprivation and Renewal of Parental Rights. Resolution of the Supreme Court of Ukraine dated March 30, 2007. № 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-07> (in Ukrainian).*

10. *Minenkova N.O. Deprivation of Parental Rights as a Way of Protecting Rights and Interests of a Child (case study). Herald of the Supreme Court of Ukraine. 2007. № 9 (85). pp. 42-44. (in Ukrainian).*

11. *Scientific and Practical Commentary to the Family Code of Ukraine / ed. Ye.O. Kharytonova. Kharkiv: Odyssei LLC, 2006. 552 p. (in Ukrainian).*